

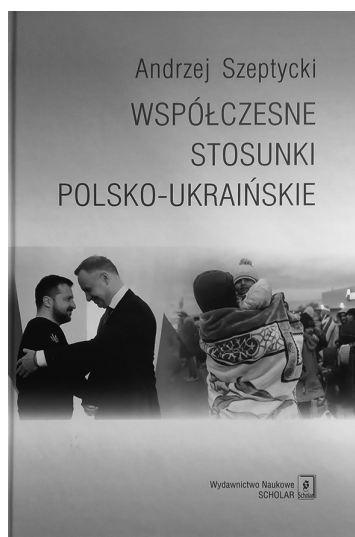
Любомир ХАХУЛА

*кандидат історичних наук, старший дослідник
доцент кафедри міжнародної інформації
Національного університету «Львівська політехніка»
старший науковий співробітник
відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9954-9962>
e-mail: l.khakhula@gmail.com*

**[Рец.] УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В 1991–2023 РОКАХ:
(РЕ)ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БІЛАТЕРАЛЬНОГО ДОСВІДУ [на кн.:
Szeptycki Andrzej. Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Warszawa:
Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2023. 377 s.**

Наукове осмислення минулого й актуального стану українсько-польських відносин – украї важливе завдання для української і польської гуманітаристики. Майже 35-річний досвід державних відносин України та Польщі демонструє стратегічність збіжності політичних, економічних, культурних інтересів сусідів і їхню потребу в узгодженій діяльності на користь підтримки стабільності й безпеки в Центральній-Східній Європі. Після російського повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 р. зріс науковий інтерес до проблематики суспільно-політичних, соціально-економічних, військово-оборонних чинників формування сучасних зв'язків Польщі та України в контексті спільності їх історичних доль, а також поточних пріоритетів. Доказом цього стала монографія під назвою «Сучасні польсько-українські відносини» польського політолога, аналітика-міжнародника, а також державного діяча (від грудня 2023 р. заступника держсекретаря (*podsekretarz stanu*) Міністерства науки та вищої освіти Польщі) Анджея Шептицькі (Andrzej Szeptycki). Професійно пов'язаний із Варшавським університетом, дослідник є не лише фаховим спостерігачем міжнародної політики, а й активним учасником українсько-польського наукового діалогу, зокрема щорічних Українсько-польських зустрічей в м. Яремче.

Монографія складається з дев'яти розділів, які автор згрупував у три умовні частини: історичні передумови та сучасні засади польсько-українських відносин; білатеральні (двосторонні) політичні, економічні, соціальні, оборонно-безпекові стосунки між українцями та поляками; найважливіші маркери сучасних відносин Польщі й України (історична пам'ять, кордон і пограниччя, роль Польщі в євроінтеграційних

прагненнях України). Сильною стороною праці стала багата бібліографія (документи, аналітичні рапорти та статистичні дані, наукові статті й монографії, інтернет-джерела) та додаток, де опубліковано 14 документів, знакових для українсько-польських відносин після 1991 р. (телеграми, декларації, звернення, промови президентів, трактати й закони).

У першому розділі здійснено історичний екскурс стосунків між українцями та поляками від князівських династій Рюриковичів і П'ястів (Piastowie) до межі 1980–1990-х років. На думку А. Шептицькі, значна роль історичної спадщини в сучасних відносинах обумовлена безпосереднім сусідством народів/держав, складним виміром їхнього минулого співжиття (часто в межах саме польської державності), трагічними сторінками польсько-українського сусідства 1940-х років (С. 17).

Історичний нарис автор побудував на основі польської, української, британської й американської історіографії. Структура розділу відображає історичний шлях українців і поляків протягом останнього тисячоліття в категоріях політичної суб'єктності й об'єктності. Якщо в середні віки виразниками суб'єктності обох народів були Польське королівство та Київська Русь, то в Новий час такими утвореннями стали Перша Річ Посполита й Козацька держава. Втрата державності наприкінці XVIII ст. і поділ територій між імперіями Габсбургів та Романових спричинили взаємні польсько-українські суперечки. В умовах бездержавності поляки свої національні прагнення «скеровували до кордонів перед поділами Речі Посполитої обох народів, а українці сприймали південно-східні території Першої Речі Посполитої як свою батьківщину й опиралися на традицію Київської Русі та Козаччини» (С. 24–25).

У XX ст. національно-політичні прагнення обох народів зустріли взаємне несприйняття. Якщо поляки відновили власну суб'єктність у відносно тривалій формі Другої Речі Посполитої (1918–1939), то українцям це вдалося зробити лише на короткий проміжок часу – Українська Народна Республіка та Західноукраїнська Народна Республіка не одержали належної міжнародної підтримки та були розділені між Польщею і Радянським Союзом. Анджей Шептицькі висвітлює особливості суспільного та правового становища українців у міжвоєнній Польщі; зазначив, що в умовах статусу найчисельнішої національної меншини (13,9 % згідно з переписами та 16 % за припущеннями дослідників) українці мали «дві дороги: діяльність задля збереження власної культури та здобуття автономії в наявній політично-правовій системі або збройна боротьба» (С. 33). Польська асиміляційна політика, результатом якої стало обмеження кількості українських шкіл, заборона українського університету, применшення національних потреб української меншини, колонізація Волині та Галичини лише посилювали польсько-український антагонізм.

Не оминув увагою автор і трагічних сторінок українсько-польської історії під час Другої світової війни та в перші повоєнні роки. Схарактеризувавши зовнішні та внутрішні передумови посилення польсько-українського протистояння на Волині та в Галичині в 1943 р., А. Шептицькі представив інтерпретацію трагедії, сформовану польською історичною наукою: «Беручи приклад з радянської, а передусім німецької політики, українські націоналісти вирішили очистити спірні території від польського населення, що мало, на їхню думку, вирішити майбутню долю цих земель» (С. 40). Відтак польське підпілля (головно Армія Крайова) вдалося до формування загонів самооборони та, часто у співпраці з німцями, проводило відплатні акції. Покликаючись на підрахунки польського історика Гжегожа Мотики (Grzegorz Motyka), ствердив, що

в 1943–1944 рр. на Волині та Східній Галичині «загинуло близько 100 тис. поляків та 10–15 тис. українців» (С. 41). Далі автор констатував, що польсько-український конфлікт парадоксально незначно вплинув на долю спірних земель, а встановлені представниками Великої трійки кордони передбачали належність Волині та Галичини до УРСР. Після зміни кордонів відбулися масові, організовані радянським режимом, переселення з польсько-українського пограниччя. Вони змусили покинути свої домівки понад 488 тис. українців та 1,5 млн поляків. Бажаючи асимілювати тих українців, які не покинули своїх домівок на території Польщі, а також створити моноетнічну державу, польські комуністи під претекстом боротьби із запліччям Української повстанської армії та в порозумінні з Москвою провели в 1947 р. депортаційну акцію «Вісла», унаслідок якої «понад 140 тис. українців і лемків переселено на північно-західні території Польщі, а приблизно 3 800 осіб потрапило до понімецького концентраційного табору в Явожні» (С. 43).

Автор має рацію, що в післявоєнний період Радянський Союз встановив повний військово-політичний контроль як над Україною, так і над Польщею. Сформовані Польська Народна Республіка та УРСР одержали лише формальну суб'єктність, їхні відносини були обмежені радянськими інституційними рамками й не виражали справжніх прагнень обох народів. Висвітливши особливості становища населення в авторитарних/тоталітарних державах, автор справедливо звернув увагу й на еміграційний вимір польсько-українських стосунків у чотири повоєнні десятиліття. Символом непростого діалогу польських та українських еміграційних інтелектуалів став часопис «Культура», який у Франції видавали Єжи Гедройць (Jerzy Giedroyc) та Юліуш Мєрошевські (Juliusz Mieroszewski). Паризька «Культура», відігравши значиму роль у зміні польської рецепції польсько-українських відносин, сприяла налагодженню контактів між польським й українським демократичними рухами («Солідарність» і «Народний рух України»), початком діалогу римо- та греко-католицького духовенства, а також «створила підґрунтя нових взаємин, що стали можливими після демократизації Польщі й здобуття незалежності України в 1989–1991 роках» (С. 50).

Об'єктивне узагальнення польсько-української історії дало змогу А. Шептицькі розвинути в подальшій частині монографії аналітичні міркування про головні проблеми польсько-українського сусідства після 1991 р. Важливим для концепції дослідження є розділ, присвячений засадам взаємних зовнішньополітичних курсів Польщі й України. Автор виокремив шість головних положень, які характеризували польську політику щодо України в 1991–2023 рр. По-перше, Польща розглядала Україну як важливого (часто найважливішого) партнера у Східній Європі. Це формувалося з об'єктивного значення України в регіоні, подібного потенціалу обох держав, географічної близькості, історично-культурних зв'язків, взаємності інтересів. По-друге, Польща була життєво зацікавлена в підтримці внутрішніх реформ у східних сусідів і підтримці їх зближення із західними структурами. По-третє, Польща послідовно прагнула до зближення України із західним світом, вбачаючи серйозну загрозу для обох держав у можливому поверненні України до російської сфери впливу. Виразом такого підходу було гасло, яке сформулював ще 1920 р. співтворець Другої Речі Посполитої Ігнацій Дашинські (Ignacy Daszyński): «Немає вільної Польщі без вільної України» (С. 77). По-четверте, крім політичних аспектів двосторонніх відносин, Україна залишалася економічним партнером Польщі. По-п'яте, у польсько-українських відносинах велике

значення мали історична пам'ять та політика. Польща послідовно прагнула до діалогу з Україною щодо спільної історії, еволюціонувавши від відкриття злочинів минулих років, через модель взаємного поєднання, аж до поєднання правди, тобто до прийняття Україною польської версії спільної історії, особливо періоду 1940-х років. Така позиція стала наслідком переконання, що формула поєднання себе не виправдала, адже українська сторона не визнала (за німецьким взірцем) власної історичної відповідальності за «Волинську різанину». Після 2005 р. у польському дискурсі домінувала нова історична політика партії «Право і справедливість», яка акцентувала на кривдах Польщі, одночасно засуджуючи «чужі» провини – німецькі, російські, українські. По-шосте, в останнє 30-річчя Польща стала важливим напрямом для українських мігрантів і біженців. У 2016 р. польські дипломатичні представництва в Україні видали 1,2 млн віз (С. 73–82).

Одночасно, згідно з А. Шептицькі, політику незалежної України щодо Польщі й поляків характеризували також шість принципів. Перший – Польща не була присутньою в найважливіших українських програмних документах і виступах українських лідерів. Другий – в українському публічному дискурсі Польща мала образ держави, що пройшла успішну трансформацію, увінчану вступом до Європейського Союзу (ЄС) та Північноатлантичного альянсу (НАТО), і могла бути прикладом для сусідньої держави. Третій – Польщу сприймали в Україні як близького партнера, союзника, адвоката та речника українських інтересів перед західними інституціями. Четвертий – в українсько-польському економічному партнерстві роль Польщі була пропорційно вищою. П'ятий – українська влада ніколи не стимулювала еміграції українців до Польщі, а діяла винятково реактивно. Шостий – польська історична політика була серйозним викликом для України. Автор справедливо вважає: український президент Леонід Кучма дотримувався думки, що ціною за партнерство з Польщею є політично обумовлений процес поєднання. Натомість історична політика Віктора Ющенка, хоч і не була спрямована проти Польщі, не отримала схвалення у польській суспільно-політичній думці, і поступово набула антипольських рис (С. 83–89).

Окрему частину праці відкриває розділ про білатеральні (двосторонні) політичні відносини між українцями та поляками. За ним ідуть розділи про економічні, соціальні, безпекові пріоритети й виклики у стосунках обох народів. Застосувавши принцип політичного аналізу, оснований на поділі взаємин на шість періодів, що відповідали виборчим календарям України і Польщі, – президентським виборам – А. Шептицькі зазначив, що глави держав «суттєво формували взаємовідносини, а політичні зміни в обох країнах відбувалися у приблизно однаковий час» (С. 90). Аналізуючи взаємовідносини Польщі й України (Валенса (Wałęsa) – Кравчук, Квасневські (Kwaśniewski) – Кучма, Качиньські (Kaczyński) – Ющенко, Коморовські (Komorowski) – Янукович, Дуда (Duda) – Порошенко, Дуда – Зеленський) дослідник розглянув як перспективні, так і кризові епізоди стосунків (визнання незалежності України, стратегічне партнерство, Помаранчева революція, Євро-2012, конфлікт історичної пам'яті, Революція Гідності, повномасштабне вторгнення Росії).

Характеризуючи політичне зближення Анджея Дуди (Andrzej Duda) та Володимира Зеленського після 2022 р. Анжей Шептицькі застерігав: «Польща і Україна повинні тісно співпрацювати, а теперішня ситуація дає їм можливість подолати історичне минуле. А проте не можна абстрагуватися від наявних юридично-інституційних умов. Позиція Польщі обумовлена її членством в Європейському Союзі та

Північноатлантичному альянсі; інтересом і метою України є приєднання до ЄС і, можливо в довшій перспективі, до НАТО. Тому двосторонні проєкти співпраці не повинні розглядатися як альтернатива для згаданих організацій, і мають відповідати їхнім засадам» (С. 113).

Економічні відносини України та Польщі дослідник розглянув із трьох перспектив: торговельної, інвестиційної, енергетичної. Автор констатував, що в 2002–2004 рр. у рейтингу обсягу безпосередніх іноземних інвестицій у Польщу Україна займала друге–третє місце. Найбільші інвестиційні проєкти реалізував Індустріальний союз Донбасу, придбавши у 2005 р. Ченстоховську гуту, а у 2007 р. – Гданську верф. Анджей Шептицькі зауважив, що українські інвестори були пов'язані з оточчям тодішнього українського президента В. Ющенка. Проте після зміни влади у 2010 р. українці втратили контроль над обома підприємствами. Водночас польські інвестиції в Україні зосереджені в банківській сфері (Кредобанк, Ідея Банк), страхуванні (PZU Україна) та переробній промисловості. Після російського вторгнення 2022 р. Польща активно розпочала організаційну підготовку до участі в повоєнній відбудові України. Така діяльність відбувалася як на урядовому рівні (у 2023 р. підписано меморандум щодо відбудови України, встановлено посаду уповноваженого уряду Польщі з питань польсько-української співпраці, а у 2024 р. утворено Раду з питань співпраці з Україною, яку очолив Павел Коваль (Paweł Kowal), так і на позаурядовому чи навіть індивідуальному (створення Служби відбудови України, допомога з генераторами й іншим критичним обладнанням) (С. 126).

Індикаторами стосунків поляків та українців у суспільній сфері, на думку А. Шептицькі, були національні меншини та їхнє становище, проблематика української іміграції та біженців у Польщі, а також спільна підготовка чемпіонату з футболу Євро–2012. Порівняння соціологічних даних про взаємне сприйняття сусідів показало зріст симпатії (у поляків – від 9 % у 1994 р. до 51 % у 2023 р. та українців – на рівні 50 %). На жаль, автор не врахував результатів досліджень дослідницької групи «Info Sapiens», проведених у серпні 2022 р. на замовлення Центру діалогу ім. Ю. Мєрошевського, які продемонстрували добре або дуже добре ставлення до поляків у 83 % українських респондентів. Звичайно, протягом 3 років від початку повномасштабного вторгнення Росії настрої взаємосприйняття як українців, так і поляків коливалися і це пов'язують із кризами у відносинах, спричинених економічними, історичними, соціальними чинниками, а також агресивною російською пропагандою.

Вчений констатував, що коли польська й українська національні меншини змагалися з низкою подібних викликів (збереження національної ідентичності, мови, фінансування культурно-освітньої діяльності, політичної репрезентації), то українська міграція до Польщі протягом багатьох років була «однією із найхарактерніших рис двосторонніх відносин» (С. 150). Вона формувала як польський політичний порядок денний, так і економічний клімат. Після 2022 р. статус українців, які прибували до Польщі, змінився на втікачів від війни, а Польща стала державою, що прийняла найбільше українських біженців у світі. Анджей Шептицькі навів численні соціологічні та статистичні дані, які свідчили про високий освітній і професійний рівень українців, змушених покинути Батьківщину. Наприклад, понад 50 % із них мали вищу освіту, 17 % – були висококваліфікованими спеціалістами, 15 % – походили із сектору освіти, а 14 % – зі сфери послуг (С. 160). Велика суспільна та державна підтримка

(12 березня 2022 р. Сейм Республіки Польща ухвалив Закон про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на її території) сприяла помірній інтеграції українців у польське середовище. Проте, як справедливо зауважив учений, Польщі варто «започаткувати скоординовану діяльність для вироблення нової урядової міграційної стратегії задля ефективнішої допомоги прибулим з інших держав, а також протидії ксенофобії» (С. 168).

Одним з аспектів відносин Польщі й України стала спільна організація Чемпіонату Європи з футболу, який відбувся влітку 2012 р. Оскільки змагання організовували Польський футбольний союз і Федерація футболу України, А. Шептицькі відніс їх підготовку та проведення до категорії суспільних відносин. Проте ідею спільної організації чемпіонату підтримали ще президенти Л. Кучма й А. Квасневські. Далі активні лобістські заходи здійснювали Л. Качиньські та В. Ющенко. Натомість остаточно підготовка до змагань і проведення відбувалися в час президентури Б. Коморовські й В. Януковича. Автор ствердив, що польсько-українська співпраця в цьому напрямі лише частково принесла очікувані результати. Адже модернізація економік обох країн відбулася лише частково, не досягнуто планованого зміцнення двосторонніх відносин у дусі партнерства часів Кучми–Квасневські, не був відчутнім (особливо в Україні) різкий ріст туристів, а Україна (головно з політичних причин) не зблизилася із ЄС (С. 184).

У розділі, присвяченому польсько-українським стосункам у сфері безпеки й оборони, вчений схарактеризував питання членства України в НАТО, формування спільних військових структур, співпрацю у сфері оборонної промисловості, а також протистояння російській агресії проти України. Простежив українське сприйняття польських прагнень до НАТО, відзначив, що Україна, запобігаючи своїй ізоляції в регіоні, початково негативно сприймала перспективу польського членства й шукала альтернативних форм колективної співпраці у сфері оборони. У 1994 р. НАТО запропонувало східним сусідам програму «Партнерство заради миру», у межах якої відбулися перші польсько-українські військові навчання «Міст співпраці–1994» та «Козацький степ–1997». Уже після вступу до НАТО Польща продовжувала розвивати військову співпрацю з Україною, а після 2022 р. підтримала рішення української влади подати заявку на вступ до альянсу. У середині 1990-х років Польща й Україна утворили Польсько-український батальйон миротворчих сил (ПОЛУКРБАТ) у кількості 754 осіб. Його історичними покровителями стали учасники антиосманських кампаній XVII ст., гетьмани Ян Кароль Ходкевіч (Jan Karol Chodkiewicz) і Петро Конашевич-Сагайдачний. Згодом двостороння співпраця була розширеною, й у вересні 2014 р. утворено Литовсько-польсько-українська бригаду ім. великого гетьмана К. Острозького, яка проводить спільні навчання, організовує допомогу для сімей українських захисників та поранених у російсько-українській війні. Військова підтримка України одержала позитивний відгук і в польському суспільстві – 91 % поляків позитивно оцінював діяльність влади з підсилення України у війні проти московського агресора (С. 210–212).

Анджей Шептицькі актуалізував виклики, породжені активною присутністю в суспільно-політичному дискурсі історичної пам'яті та політики. Вчений акцентував на трьох чинниках помітної ролі історії у відносинах: спільному трагічному (але не лише) минулому, присутності матеріальних історичних пам'яток на території двох держав і тенденціях до активного використання історії в політичних цілях. Найваж-

ливішими місцями пам'яті в Україні й Польщі назвав цивільні та військові цвинтарі, які перетворювалися на місце суспільно-політичних суперечок.

Дослідник зауважив, що новітні політичні відносини між обома державами не мали тягара різночитань історії Першої Речі Посполитої чи Козаччини, натомість перебували під впливом трактування подій Другої світової війни та повоєнних років (С. 221). Водночас від початку 1990-х років історичні суперечки не домінували в публічному просторі – фокус уваги демократичних України та Польщі був спрямований на підтримку суверенності, розбудову державностей і засудження помилок минулого. Згодом, коли польську політику щодо України «щоразу більше формував “кресово-національний дискурс”, інтерпретації українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни відбувалися довкола Волинської трагедії 1943 р.» (С. 221–222). У 2023 р. рівень обізнаності поляків із польсько-українським протистоянням на Волині та в Галичині становив понад 90 %, а 80 % вірили в можливість польсько-українського примирення. Це спонукало дослідника сміливо ствердити, що «в суспільному сприйнятті історія 1940-х років перестала відігравати домінуючу роль для двосторонніх відносин» (С. 233). Вважаю, що такі висновки дещо передчасні, адже градус суспільної напруги не спадає, особливо під час виборчих кампаній (Гулай, Максимець, 2019).

Не оминув увагою А. Шептицькі і проблеми польсько-українського кордону в контексті візової політики, розбудови прикордонної інфраструктури, прикордонної торгівлі та євро регіонів. Усі ці аспекти мали важливе значення для формування міжнародних стосунків, а також щоденного співжиття у прикордонні. Після запровадження в червні 2017 р. безвізового режиму між Україною та ЄС, польсько-український кордон протяжністю 535 км потребував інфраструктурної модернізації та врегулювання хаотичної прикордонної (т. зв. човникової) торгівлі. На 2023 р. на польсько-українському кордоні функціювало 15 переходів: 9 автомобільних і 6 залізничних. У 2021 р. зафіксовано 8,7 млн перетинів кордону (7,8 млн українців і 484 тис. поляків). До головних проблем кордону автор влучно відніс довге очікування на перехід, корупційні практики, дискримінацію українських громадян. Ці чинники негативно впливали на відносини поляків з українцями в суспільній та економічній сферах у прикордонні: «Поляки неохоче перетинали кордон з Україною; для польських органів самоврядування кордон був швидше проблемою, ніж козирем; для української влади та суспільства кордон становив “вікно в Європу”» (С. 246). Водночас інституційною формою трансграничної співпраці стали євро регіони – «Карпатський» (від 1993 р.) і «Буг» (1996).

У завершальному розділі «Польща, Україна і Європейський союз» автор критично розглянув особливості польського лобіювання українських інтересів в ЄС та підтримку Польщею процесу українських реформ, особливо після 2014 р. Показав, що безпосереднє перенесення досвіду польської трансформації на український ґрунт стало непростим завданням, адже сформована в Україні олігархічна система не лише посилювала соціальну нерівність і корупцію, а й стримувала реформування багатьох сфер. Відрадно, що А. Шептицькі звернув увагу на історичність досвіду польської трансформації – основні реформаторські заходи було здійснено понад 30 років тому. Через це обмін досвідом реформ між Україною і Польщею має фокусуватися не так на реалізації самих заходів, як на сучасному функціонуванні здійснених у 1990-х роках перетворень (С. 268).

Так, інтердисциплінарна монографія А. Шептицької є науково оригінальною та суспільно потрібною працею. Адже представлений у ній масив документальних джерел і кількісної інформації – це справжній компендіум фактографічних знань й аналітичних міркувань, у край необхідний для формування стратегічних засад українсько-польських відносин. Водночас варто вказати й на те, що дослідник глянув на польсько-українські відносини переважно крізь «польську оптику», адже переважна кількість залучених джерел і літератури походить із польського наукового дискурсу. Однак автор не достатньо звернув уваги на доробок української історіографії, зокрема праці вчених відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин» Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівського національного університету ім. І. Франка, Волинського національного університету ім. Лесі Українки, Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, які висвітлювали суспільно-політичні умови реалізації східної політики Республіки Польща, проблеми історичної політики у двосторонніх відносинах, наукову, культурну співпрацю українців і поляків (Каліщук, 2020; Литвин, 2017; Литвин, 2021; Піх, 2016; Хахула, 2016). Адже запорука справді об'єктивного погляду на непрості польсько-українські відносини – залучення до наукового аналізу різноманітних голосів учених. Проте висловлені зауваження не применшують значення рецензованої роботи, яка має бути настільною книжкою як для польських, так і для українських учених, політиків, урядовців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Гулай, В., Максимець, В. (2019). Український контекст виборчих кампаній у Польщі 2019 року до Європейського парламенту, Сейму й Сенату. *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, 12, 88–100.

Каліщук, О. (2020). *Волинь '43: історіографічне пізнання і криве дзеркало пам'яті*. Львів: Простір-М.

Литвин, М. (ред.). (2017). *Українсько-польські відносини. Новітня доба*. Львів.

Литвин, М. (ред.). (2021). *За свободу: українсько-польський діалог та спроби порозуміння*. Львів.

Піх, О. (2016). Східна політика Республіки Польща в контексті її зовнішньополітичних пріоритетів (1991–2004). *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*, 9, 162–178.

Хахула, Л. (2016). «Різуні» чи побратими? Сучасні польські дискурси про Україну. Львів.

Szeptycki, A. (2023). *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

REFERENCES

Hulai, V., & Maksymets, V. (2019). Ukrainskyi kontekst vyborchych kampanii u Polshchi 2019 roku do Yevropeiskoho parlamentu, Seimu y Senatu. *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 12, 88–100 (in Ukrainian).

Kalishchuk, O. (2020). *Volyn '43: istoriohrafichne piznannia i kryve dzerkalo pamiati*. Lviv: Prostir-M (in Ukrainian).

Lytvyn, M. (Ed.). (2017). *Ukrainsko-polski vidnosyny. Novitnia doba*. Lviv (in Ukrainian).

Lytvyn, M. (Ed.). (2021). *Za svobodu: ukrainsko-polskyi dialoh ta sprobly porozuminnia*. Lviv (in Ukrainian).

Pikh, O. (2016). Skhidna polityka Respubliky Polshcha v konteksti yii zovnishnopolitychnykh priorytetiv (1991–2004). *Ukraina–Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist*, 9, 162–178 (in Ukrainian).

Khakhula, L. (2016). «Rizuny» chy pobratymy? *Suchasni polski dyskursy pro Ukrainu*. Lviv (in Ukrainian).

Szeptycki, A. (2023). *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar (in Polish).